

Uttryck för VÄG med akkusativ singular i sydsamiska

Torbjörn Söder
Uppsala universitet

Abstract

The use of object-like expressions to encode an extension in space, along which a movement is performed, is generally widespread in Saami as a whole. In this article, the term PATH refers to such extensions in space. The study deals specifically with the use of the accusative singular to encode PATH in South Saami. One of the aims of the study is to investigate the semantic properties of nouns that, inflected for the accusative singular, appear in expressions of PATH. Another aim is to examine how such nouns semantically and syntactically interact with spatial adverbs to encode PATH, and how these adverbs relate to adpositions. In addition, the article directs attention to the semantic and syntactic properties of verbs which appear in clauses where nouns inflected for the accusative singular encode PATH. This short study is based on a quite limited sample and aims merely to highlight features of this phenomenon, which merit future studies.

Keywords: South Saami, spatial semantics, accusative case, prolativ

1. Inledning

I sydsamiska, liksom i andra samiska språk, kan en kategorisering av rumsliga uttryck göras efter schemat MÅL-PLATS-KÄLLA-VÄG¹, t.ex. *gåetien duakan* 'till baksidan av huset', *gåetien duekesne* 'bakom huset', *gåetien duekste* 'från baksidan av huset', *gåetien duekiem* 'längs baksidan av huset' (Bergsland 1994: 63; SG 219–223; Ylikoski 2015: 106). Inom ramen för denna artikel är framförallt den semantiska rollen VÄG av intresse. Rollen kan på sydsamiska uttryckas med flera olika slags medel, med adpositioner: *geajnoen mietie* 'längs vägen', *meatesh ffovlem* 'längs fjorden', med adverb: *daagkoe* 'den här vägen', med konstruktioner innehållande *-raejkiem* och *-raejkien*: *loedteraejkiem* 'längs spåret (av renar)', *johkeraejkien* 'längs ån' (Ylikoski 2015). I fokus för denna undersökning är emellertid möjligheten att på sydsamiska uttrycka VÄG med hjälp av substantiv i akkusativ singular, t.ex. *vaeriem tjoejkim* 'fjäll.ACK skida.PRT.ISG 'jag skidade över fjället' (Bergsland 1994: 64).

I sydsamiska har akkusativ som mest frekventa funktion att markera objektet i en sats, t.ex. *Dah vñhtsem åestieh* 'de båt.ACK köpa.PRS.3PL 'De köper en båt', men kan också användas för att uttrycka VÄG (se ovan). Möjligheten att uttrycka VÄG med hjälp av objektskasus är inte unikt för sydsamiska utan förekommer också i andra språk. I sin översikt av det grammatiska objektet i de uraliska språken påpekar Wickman att "akkusativ är den form som har huvudfunktion som objektet i en mening, och ofta har det också funktionen att uttrycka varaktighet, utsträckning i rummet, etc."² (1955: 6) och ger som exempel *I walked five miles*. I finska räknas motsvarande uttryck, t.ex. *Juoksin viisi kilometriä* 'Jag sprang fem kilometer', som osma-adverbial där förkortningen *osma* står för *objektinsijainen määrän adverbialli* 'kvantitetsadverbial med objektskasus' (Karlsson 2009: 150; ISK: § 972) och i nordsamiska finns uttryck som *Njeallje jávrrri ledje fatnasiin vuodján* 'fyra.ACK sjö.GEN vara.PRT.3PL båt.KOM köra.PPCP 'De hade kört över fyra sjöar med båt' (Ruong 1965: 57; se även Bartens 1978: 14–26; Ylikoski 2015: 106–107).

Bergsland (1946: 122–123) skiljer för sydsamiskans del mellan *prolativisk akkusativ*, *objektsakkusativ* och *temporal akkusativ*, av vilka det är prolativisk akkusativ som avser det fenomen som undersöks i artikeln. Bergsland beskriver prolativisk akkusativ som en form som svarar på frågeorden *gogkoe* 'var, vilken väg', men också *gåabph* 'vartåt' och *man gáhkese* 'hur långt'. SG beskriver samma fenomen med begreppet '*langsetter*'-betydning och påpekar att det också avser betydelser som 'inom'

¹ jfr. eng. GOAL, LOCATION, SOURCE, PATH.

² Min översättning.



och 'över' ett område (SG 222). Möjligheten att uttrycka de rumsliga betydelser som ackusativ singular kan uttrycka gäller också nominativ plural, som i sydsamiska också är ett objektskasus (Kroik 2016).

1.1 Material

Materialet som undersökningen grunder sig på är hämtat från boken *Mojhtesh* (M) från 2016. Boken är en sammanställning av berättelser, som nedskrivits av Lajla Mattsson Magga efter inspelningar som hon och Anna Mattsson Danielsen gjort mellan 1970 och 1990. Boken innehåller 41 berättelser som berättas av 13 olika berättare födda under en trettioårsperiod runt 1900. I boken berättar de om händelser i sina liv, om det dagliga arbetet och om gamla tider. Renskötsel är ett vanligt förekommande tema, men det finns också berättelser om t.ex. frieri, födelse och död. Berättelserna hänför sig till den tid då berättarna var relativt unga och min bedömning är att de i de flesta fall relaterar till händelser som inträffat under 1900-talets första halva.

1.2 Syfte och avgränsning

Begreppet VÄG avser i artikeln en bana med utsträckning i rummet längs med vilken någon eller något förflyttar sig. Undersökningen begränsar sig till former i ackusativ singular (markerat med *-m*) som ingår i satser där ackusativformen, som huvudord i en nomenfras, anger VÄG. I huvudsak innebär det två typer av uttryck. Den första avser uttryck där ackusativformen, med eller utan attribut, ensam utgör satsens adverbial, t.ex. *jaevriem* 'över sjön', *dam jaevriem* 'över den sjön'. Den andra typen avser uttryck där också ett annat ord, som inte ingår i nomenfrasen, bidrar till att rumsligt definiera den VÄG som uttrycks i satsen, t.ex. *dam vuemiem bæjjese* 'uppåt längs skogsdalen'. De fall som undersöks ingår i satser vars uttryck inbegriper en rörelse längs den VÄG som uttrycks, antingen explicit med ett rörelseverb eller implicit genom kontexten.

Undersökningen beaktar inte fall där ackusativformer i singular anger en utbredning inom ett område utan rörelse och den tar inte heller upp former i nominativ plural³. Ortnamn har också lämnats utanför studien. Studien avser inte heller adpositionsfraser, men sådana kommer däremot att diskuteras då det är relevant för analysen.

Syftet med studien är att undersöka de semantiska egenskaperna hos de substantiv som i ackusativ singular kan användas för att uttrycka VÄG (avsnitt 2.1.1) samt att utforska vilka andra ord med rumslig betydelse ackusativformerna kombineras med (avsnitt 2.1.2). Till studien hör också att utforska vad som kännetecknar de verb som i satserna kombineras med substantiven (avsnitt 2.2).

Uttryck för VÄG med ackusativ singular framstår inte som en högfrekvent företeelse, men i relation till andra prolativiska uttryck är de relativt många. I materialet förekommer exempelvis fem adpositionsfraser med huvudorden *mietie* 'längs med' i uttryck för VÄG, vilket kan jämföras med de 10-tal exempel där ackusativ singular, utan att kombineras med vare sig adposition eller adverb, uttrycker VÄG. I undersökningen ingår ett 20-tal exempel där ackusativ singular i kombination med ett adverb uttrycker VÄG.

2. Undersökning

2.1 Substantiv

Till de substantiv i ackusativ singular som ingår i undersökningen hör appellativer som betecknar olika slags naturformationer, t.ex. *båarhke* 'tvärgående dal i bergsrygg', *jaevrie* 'sjö', *johke* 'bäck, å',

³ Anledningen är att materialet bara innehåller något enstaka fall med nominativ plural. Se emellertid kommentar i avsnitt 3.

vuemie 'skogsdal, vid dal med skog'⁴. Semantiskt överensstämmer de med de ord med motsvarande funktion som Bartens (1978: 16) nämner i sin undersökning av rumsliga uttryck i samiska.

Materialet innehåller också appellativer som inte betecknar en specifik naturformation. Substantivet *bijhbielie* 'översida' med efterleden *-bielie* 'sida', har en betydelse som bestäms utifrån förhållanden i vertikalplanet. Den tämligen abstrakta lexikala betydelsen konkretiseras i den kontext där det förekommer (se exempel 1, 15, 25). På liknande sätt får substantivet *raedtie* 'kant' den mer konkreta betydelsen 'kant av renhjord' i den kontext där det används (se exempel 7, 13, 22, 23).

Ett gemensamt drag för de ovan nämnda substantiven är att de anger något som kan betecknas som en utsträckning i rummet.

2.1.1 Akkusativ singularform som enda rumsadverbial i satsen

De substantiv i akkusativ singular som förekommer som satsens enda rumsadverbial i uttryck för VÄG är *bijhbielie* 'översida', *geajnoe* 'väg', *gievlie* 'cirkel', *jaevrie* 'sjö', *johke* 'bäck, å', *mehkie* 'rundtur' samt *raedtie* 'kant av renhjord'. Substantivet *bijhbielie* 'översida', som redan diskuterats i avsnitt 2.1, anger VÄG i exempel 1.

- (1) *Edtjebe* *dam* ***bijhbieliem*** *viht.*
ska.PRS.1PL den.ACK översida.ACK igen
'Vi ska fara längs översidan igen' (M 25)

Ordet *geajnoe* 'väg' är i sammanhanget komplext. Det kan dels användas i betydelsen 'preparerad bana för färd' (t.ex. *stig*, *bilväg*), dels i betydelsen 'vald bana för färd'. I den förra betydelsen ansluter *geajnoe* snarast till kategorin naturformationer, då ordet avser en beredd och synlig bana i terrängen, och i den senare till de mer abstrakta. I exempel 2 tycks de båda betydelseerna sammanfalla då *geajnoem* avser den VÄG som berättaren ska åka med skotern för att, då han inväntat skaren, transportera björkar från den plats där han tidigare varit och fällt.

- (2) *Iehkeden* *dellie* *dejnie* *skovterinie* ***geajnoem***
kväll.GEN då den.KOM skoter.KOM väg.ACK
vuajam *jih* *dle* *edtjem* *vuertedh* *aeriedasse.*
köra.PRS.1SG och så ska.PRS.1SG vänta.INF morgon.ILL
'På kvällen då kör jag vägen med skotern och så ska jag vänta till morgonen' (M 49)

Substantivet *gievlie* 'ring, cirkel' avser i sin lexikala betydelse en sluten geometrisk kurva. I exempel 3 anger det den cirkelartade bana, i vilken en björn rört sig.

- (3) *Juktie* *dähte* *bierne* *lij* ***gievliem*** *vaadtseme,*
därför den björn vara.PRT.3SG ring.ACK gå.PPCP
dellie *idtjigan* *doesth* *öövre* *lihke* *tjoekedh.*
så NEG.PRT.3DU våga.KON alltför nära skida.INF
'Eftersom björnen hade gått i en ring, så vågade de två inte skida alltför nära' (M 108)

I exempel 4 anges VÄG av *jaevriem* 'längs sjön'. Exemplet är hämtat ur en kontext där en båtfärd på tjugo kilometer, eller möjligen mer, återberättas och i exempel 5 anges VÄG av *johkem* 'över ån'.

- (4) *Jih* *dle* *sjidtiden* *sovkedh* *dam* ***jaevriem?***
och så måste.PRT.2DU ro.INF den.ACK sjö.ACK
'Och så måste ni två ro längs sjön?' (M 117)

- (5) *Govlim* *gujht* *guktie* *bovtsh* ***johkem*** *geelin*
höra.PRT.1SG i.alla.fall hur ren.PL å.ACK vada.PRT.3PL

⁴ Formellt skulle också *lehkie* 'kant' kunna ingå i undersökningen, men frasen *gaajhkem lehkiem* 'överallt', där ordet förekommer, faller av semantiska skäl utanför ramen för studien.

UTTRYCK FÖR VÄG MED ACKUSATIV SINGULAR I SYDSAMISKA

jih *såmeis hov* *njuhtjin* *dåaresth* *dam*
och vissa ju hoppa.PRT.3PL över den.ACK

vealmam.

stilla.flytande.vatten.ACK

'Jag hörde i alla fall hur renarna vadade över ån och några hoppade också över det stilla flytande vattnet' (M 20)

Substantivet *mehkie* kan ha betydelsen 'dalbotten, bukt', vilket skulle motivera att placera ordet i kategorin naturformationer, men i exempel 6 är det snarast i betydelsen 'rundtur, omväg' som substantivet används. I materialet förekommer ordet tillsammans med verbet *tjoekedh* 'skida' i en för renskötselsammanhang specifik betydelse. Uttrycket *mehkiem tjoekedh* tillskrivs i SW (s.v. *mäkkie*) betydelsen 'att återvända på skidor för att hämta det man lämnat kvar under flytten, eller för att se om renar finns kvar på den plats man flyttat från'⁵ och i materialet används uttrycket i en betydelse som ligger nära den senare. Till grund för uttrycket ligger emellertid möjligheten att uttrycka VÄG med en form i ackusativ singular.

- (6) *Jih dle edtjem manne tjoekedh mehkiem,*
och så ska.PRS.1SG jag skida.INF rundtur.ACK
tjoekedh vuejnedh mah dam bealloegiehkem gogk'akt
skida.INF se.INF om den.ACK bjällrenko.ACK någonstans
vuajnam.
se.PRS.1SG
'Och så ska jag skida en tur för att se om jag ser den där bjällrenkon någonstans'
(M 27)

Det mest frekventa substantivet i rollen som markör för VÄG i materialet är *raedtie* 'utkant av renhjord', som förklarligt nog, som i exempel 7, förekommer i berättelser som berör renskötsel.

- (7) *Jih dle tjoekimen gåabpegem raedtiem juktie dle*
och så skida.PRT.1DU varsin.ACK kant.ACK så.att så
råakedimen.
träffas.PRT.1DU
'Och så skidade vi två längs varsin kant av renhjorden så att vi träffades' (M 76)

Av exempel 1–7 framgår att substantiven i ackusativ singular uppträder både med och utan attribut. Pronomen är den vanligaste typen av attribut och det mest frekventa är *dam*, ackusativ singularformen av det demonstrativa pronomenet *dih* (t.ex. *dam bijhbieliem* 'längs översidan', *dam jaevriem* 'över sjön', *dam raedtiem* 'längs kanten av renhjorden'). Pronomenet är ofta tillbakasyftande eller refererar till något omtalat eller känt och kombinationen med ett substantiv passar ofta att översätta till ord med bestämd artikel på norska och svenska (Bergsland 1946: 106–107). I ett fall förekommer det demonstrativa pronomenet *dom* (*dom mubpiem raedtiem* 'längs den borte delen av renhjorden'), ackusativ singularformen av *dohte*, som hänvisar till något långt borta.

Övriga attribut, som också bara förekommer en gång i materialet, utgörs av indefinita pronomen, *fiere guhtem* 'var sin' (*fiere guhtem raedtiem* 'längs varsin sida av renhjordskanten'), *gåabpegem* 'bägge' (*gåabpegem raedtiem* 'på bägge sidor om renhjordskanten'), ordningstalet *mubpiem* 'andra' (*dom mubpiem raedtiem* 'längs den andra sidan av renhjordskanten'), samt adjektivet *guhkie* 'lång' (*guhkie geajnoem* '(längs) en lång väg'). Attributen följer de gängse kongruensregler som råder för attribut till ackusativ singularformer, enligt vilka vissa har en specifik ackusativform och andra inte.

⁵ Min översättning.

2.1.2 Ackusativ singularformer i kombination med rumsadverbial

Flera av ackusativformerna förekommer tillsammans med ett rumsadverbial som på något sätt specificerar riktningen för den VÄG där rörelsen sker. I materialet kombineras följande rumsadverbial med substantiv i ackusativ singular: *bijre* 'runt', *bæjjese* 'upp, uppför', *bååstede* 'tillbaka', *dåeresth* 'tvärsöver', *jillelen* 'västerut', *luvlelen* 'österut' och *våålese* 'ned, nedför' (t.ex. *bijre dam gaedtiem* 'runt längs stranden', *dom boeltem bæjjese* 'uppåt genom lövskogen', *dom mubpiem raedtiem bååstede* 'tillbaka längs den andra kanten av renhjorden', *dam bårhkiem dåeresth* 'tvärsöver längs fjällpasset', *jillelen dam ierhkiebieliem* 'västerut längs nordsidan', *dom bijhbieliem luvlelen* 'österut längs översidan', *våålese dam abperem* 'nedför strandbrinken'). De allra flesta av substantiven betecknar naturformationer och flera av dem (*bijhbielie*, *geajnoe*, *jaevrie*, *raedtie*) förekommer också i avsnitt 2.1.1.

Antonymerna *bæjjese* 'upp, uppöver' (8) och *våålese* 'nedför, nedöver, utför' (9) tillhör de mest frekventa i materialet. De förekommer tre respektive fyra gånger i uttryck för VÄG där också ett substantiv i ackusativ singular ingår.

- (8) *Dihte bierne jis han vualka dom boeltem*
Den björn i.sin.tur då fara.iväg.PRS.3SG den.där.ACK lövskog.ACK
bæjjese.
uppåt
'Björnen i sin tur ger sig iväg uppåt genom lövskogen' (M 87)
- (9) *Jih manne gahtjim våålese dam abperem.*
Och jag falla.PRT.1SG nedåt den.ACK strandbrink.ACK
'Och jag föll nedför strandbrinken' (M 76)

Av exemplen framgår att både ackusativformerna och *bæjjese* respektive *våålese* bidrar till den rumsliga betydelsen. I sin syntaktiska analys menar Lagercrantz att *bæjjese* i exempel 10 är ett "inneres Objekt" (LW sv. *innehållsobjekt*) och följaktligen direkt underställt verbet, medan Hasselbrink är av en annan uppfattning och betraktar *bæjjese* i samma sats som en preposition som styr ackusativ. Tillika betraktar Hasselbrink sekvenser med den omvända ordföljden som en postposition som styr ackusativ (SW s.v. *b'ajjese*), se exempel 11.

- (10) *goetselidh bæjjese dom tjahkem*
springa.iväg.INF uppför den.där.ACK fjäll.ACK
'springa iväg uppför fjället' (LW 362)
- (11) *gosse deavam bæjjese vaadtsam*
när backe.ACK uppför gå.PRS.1SG
'när jag går uppför backen' (LW 27)

Hasselbrink anger *bæjjese* (ibid.) och *våålese* (SW s.v. *voolese*) som både adverb och som adposition. Exempel 12 är ett av många i materialet där *bæjjese* och *våålese* förekommer som adverb utan att kombineras med ett nomen i ackusativ singular.

- (12) *Dellie hijven jis datne njåamohke raajterisnie*
då bra nu du ekvilibristisk stege.INE
vaadtsehtjh bæjjese jih våålese.
gå.PRS.2SG uppåt och nedåt
'Då är det nu bra att du har balans till att gå upp och ned på stegen' (M 42)

Bartens (1978: 16) nämner på grundval av sitt undersökningsmaterial att kombinationer med ackusativform och etymologiska motsvarigheter till *bæjjese* och *våålese* är vanliga i nordsamiska (saN *bajás*, *vulos*) och östligare samiska varieteter. Materialet i denna undersökning indikerar att kombinationen också är tämligen

vanlig i sydsamiska. Bartens följer Lagercrantz syntaktiska analys och betraktar riktningord som *bæjjese* och *våålese* i sekvenser med en ackusativform som självständiga adverbial, direkt underordnade verbet (ibid.), och inte som huvudord i en adpositionsfras, där ackusativformen utgör komplement. Den slutsatsen görs också i denna artikel. I realiteten fungerar *bæjjese* och *våålese* syntaktiskt som adverbet *bååstede* 'tillbaka', som förekommer i kombination med ackusativform i exempel 13 (jfr. SW s.v. *boostede*; Bergsland 1994: 88–89, 135; SG 73; NDB s.v. *bæjjese*, *våålese*).

- (13) *Men dle dihte bienje dom mubpiem*
 men så den hund den.där.ACK andra.ACK
raedtiem bååstede dle båata.
 kant.av.renhjord.ACK tillbaka så komma.PRS.3SG
 'Men så kommer hunden tillbaka längs den andra kanten av renhjorden' (M 112)

Ackusativformer förekommer också tillsammans med adverbena *jillelen* 'västerut' (14) och *luvlelen* 'österut' (15). I satserna klargör de mot vilket väderstreck rörelsen sker, utmed den VÄG som ackusativformen anger.

- (14) *Dihte lij jillelen dam ierhkiebieliem juhtieminie*
 han vara.PRT.3SG västerut den.ACK skuggsida.ACK flytta.GER
dehtie Fierpennjueneste jallese dle durrien
 den.ELA.ATTR Fierpennjuenie.ELA västerut så skal.GEN
vestie.
 mot
 'Han höll på att flytta västerut längs skuggsidan från Fierpennjuenie västerut mot skalet' (M 24)

- (15) *Satne edtja jillielistie tjoekedh, jih dle*
 han ska.PRS.3SG västerifrån skida.INF och så
båetedh dom bijhbieliem luvlelen.
 komma.INF den.där.ACK översida.ACK österut
 'Han ska skida från väster, och så komma längs översidan österut' (M 24)

Morfologiskt har *jillelen* och *luvlelen* gemensamt ändelsen *-len*. I *Mojhtesh* finns även andra ord med samma ändelse som kombineras med substantiv i ackusativ singular, t.ex. *bijjelen dam baektiem* 'över klippan' (16), *noerhtelen dam jaevriem* 'norr om sjön' (17). Semantiskt har de mycket gemensamt med kombinationer av substantiv i ackusativ singular och adverb. Det finns emellertid en semantisk skillnad: Medan *jillelen* och *luvlelen* i exempel 14 och 15 direkt anger riktningen för rörelsen längs den VÄG som betecknas av *dam ierhkiebieliem* 'längs skuggsidan' respektive *dom bijhbieliem* 'längs översidan', anger istället *bijjelen* och *noerhtelen* ett rumsligt förhållande, ÖVER respektive NORR OM, till den naturformation respektive det vatten som anges av substantivet i ackusativ singular (*dam baektiem* respektive *dam jaevriem*). Betydelsekomponenten ÖVER och NORR OM kan kallas för konfiguration, ett begrepp som lämpar sig i en analys av seriella adpositioner (jfr. Kracht 2002).

Syntaktiskt skiljer sig de två typerna också åt. I exempel 14 utgör *dom bijhbieliem* 'längs översidan' och *luvlelen* 'österut' en nomen- respektive en adverbfras som är direkt underordnade verbet. I exempel 17 däremot utgör hela sekvensen *noerhtelen dam jaevriem* en fras, en adpositionsfras, eller närmare bestämt en prepositionsfras, där *noerhtelen* som preposition är huvudord och *dam jaevriem* komplement. I exempel 16 utgör *bijjelen dam baektiem* 'över klippan' en prepositionsfras vilket är en anledning till att *våålese* i just detta exempel, i motsats till exempel 9 och 25, inte kan stå i position direkt före ackusativformen.

- (16) *Destie maa dle njöörkie dihte muadtaajja bijjelen*
 därifrån visst så hoppa.PRS.3SG den pälsigubbe över
dam baektiem våålese.

den.ACK klippa.ACK nedför
'Därifrån hoppade visst pälsgubben nedför över klippen' (M 89)

- (17) *Nåå tjoeveribie varke dellie tsevtshed noerhtelen*
 då vara.tvungen.PRS.1PL snabbt nu styra.INF norr.om
dam jaevriem jih dej noerhte bierji mietie
 den.ACK sjö.ACK och de.GEN nord berg.GEN.PL längs
njaamehtidh.
 få.med.alla.INF
 'Nu så måste vi snabbt styra (renhjorden) norr om den sjön och få med alla renar längs
 med de norra bergen' (M 105)

I sydsamiska finns en mängd ord med rumslig betydelse som har ändelsen *-len*. Många av dem ingår också i serier av semantiskt och morfologiskt besläktade ord. Exempelvis ingår *noerhtelen* i en adpositionsserie där övriga adpositioner är *noerhtelisnie*, *noerhtelistie* samt *noerhteli*. Som adpositioner har de den gemensamma konfigurationen NORR OM och enligt schemat MÅL-PLATS-KÄLLA-VÄG kan man definiera *noerhtelen* som MÅL, *noerhtelisnie* som PLATS, *noerhtelistie* som KÄLLA och *noerhteli* som VÄG (SG 86). Riktningord på *-len* har emellertid ofta en prolativisk betydelse både som adverb och som adposition (Söder 2020).

I materialet förekommer *bijre* 'omkring, runt' och *dåaresth* 'tvärsöver, på tvärs' framförallt som adpositioner, både som post- och som prepositioner: *dan [voessen] bijre* 'runt den [säckan]' (M 38), *bijre dam voessem* 'runt säcken' (M 36), *don tjahken dåaresth* 'tvärsöver fjälltoppen' (M 25), *dåaresth daam jaevriem* 'tvärsöver sjön' (M 61). Noterbart är att *bijre* i bara ett exempel (se ovan) förekommer som postposition med konkret rumslig betydelse. I övriga fall där *bijre* fungerar som postposition är det i den icke-rumsliga betydelsen 'om, beträffande', t.ex. *sov sårkoej bijre* sin sorg.GEN.PL om 'om sina sorger' (M 56).

Det finns emellertid ett par fall där *bijre* och *dåaresth* kombineras med en akkusativ singularform och där man alternativt kan analysera dem som självständiga adverbial och inte som huvudord i en adpositionsfras med ett komplement i akkusativ singular. I exempel 18 handlar det om renskötare som ska ta sig förbi en liten sjö med renhjorden. De beslutar sig för att ta sig runt längs stranden, vilket återges med uttrycket *bijre dam gaedtiem*. I den alternativa analysen utgör komponenterna *bijre* och *dam gaedtiem* två självständiga adverbial. De samverkar semantiskt till uttryckets betydelse, men syntaktiskt är de två skilda fraser underställda verbet. Nomenfrasen *dam gaedtiem* anger den VÄG där rörelsen sker medan *bijre* anger att rörelsen sker runt den sjö som just nämnts i berättelsen. Ett annat förhållande råder emellertid i exempel 19, som kommer från ett tidigare skede i samma berättelse, och där uttrycket *bijre dam sovvenem* 'runt selet' används. I exemplet utgörs inte den VÄG som avses av det sel som substantivet *sovvenem* betecknar. Istället anger komponenterna tillsammans, i egenskap av en prepositionsfras, en VÄG som går runt selet.

- (18) *Liegedamme, dellie gujht vuelkebe. Men idtjimh*
 vila.PPCP så då ge.sig.av.PRS.1PL men NEG.PRT.1PL
dan minngemes jaavran naan pruvviem darjoeh.
 den.GEN sista sjö.ILL någon bro.ACK göra.CONNEG
Ussjedibie edtjebe bijre dam gaedtiem.
 tänka.PRS.1PL ska.PRS.1PL runt den.ACK strand.ACK
 'Vi har vilat, sedan ger vi då oss av. Men vi gjorde inte någon bro i den sista sjön. Vi tänker att vi ska (fara) runt längs stranden' (M 38)

- (19) *Dle bijre dam sovvenem juhtiejimh.*
 så runt det.ACK sel.ack flytta.PRT.1PL
 'Så vi flyttade runt selet' (M 36)

I exempel 20 finns ett uttryck som liknar *bijre dam gaedtiem* i exempel 18. I exemplet kan *dåaresth* på motsvarande sätt analyseras som ett självständigt adverbial och inte som ett huvudord i en adpositionsfras.

UTTRYCK FÖR VÄG MED ACKUSATIV SINGULAR I SYDSAMISKA

I sekvensen *dam bäärhkem dåaresth* 'längs fjällpasset tvärsöver' anger *dam bäärhkem* den VÄG där rörelsen sker, medan *dåaresth* anger att rörelsen sker tvärsöver den fjällrygg som fjällpasset bryter av, och inte tvärsöver fjällpasset. I exempel 21, däremot, ligger närmast tillhands att analysera *dåaresth dom jeanoem* 'tvärsöver älven' som en prepositionsfras, eftersom *dåaresth* anger hur rörelsen sker i förhållande till älven.

(20) *Nåå, vööлки gujht dam bäärhkem dåaresth.*
 visst ge.sig.av.prt.3sg då det.ack fjällpass.ack tvärsöver
 'Nå, den gav sig av längs fjällpasset (sänkan i fjällryggen) tvärsöver' (M 25)

(21) *Jaa jaa tjoekjimen numhtie dåaresth dom*
 ja ja skida.PRT.1DU så tvärs.över den.där.ACK
jeanoem jih dle edtjimen våålese don
 älv.ACK och så ska.PRT.1DU nedför den.där.GEN
jaavran.
 sjö.ILL
 'Ja ja vi skidade så över den där älven och så skulle vi ner till den där sjön'
 (M 90)

Sekvenserna i exempel 14, 15, 18 och 20 som är föremål för analys har varierande ordföljd. Uttrycken *dom bijhbieliem luvlelen* (15) och *dam bäärhkem dåaresth* (20) har en ordföljd som motiverar en analys av *luvlelen* respektive *dåaresth* som adverbial direkt underställda verbet, eftersom de som postpositioner regelmässigt har ett komplement i genitiv, jfr. *don tjahken dåaresth* ovan 'tvärsöver fjälltoppen' (M 25). När det gäller *jillelen dam ierhkiebieliem* (14) och *bijre dam gaedtiem* (18) är ordföljden sådan att sekvenserna påminner starkt om prepositionsfraser med *jillelen* och *bijre* som prepositioner, eftersom sådana regelmässigt har ett komplement i akkusativ singular (SG 88). Med avseende på semantiken framstår komponenterna i uttrycken emellertid som självständiga adverbial direkt underställda verbet.

2.2 Verb

De verb som förekommer i satser där substantiv i akkusativ singular uttrycker VÄG är i de allra flesta fall ett intransitivt huvudverb som betecknar att satsens subjekt förflyttar sig i rummet. Bland dessa finns de allmänna rörelseverben, *båtedh* 'komma' (22), *juhtedh* 'flytta, gå, fara' och *vuelkedh* 'fara iväg, resa'. Det finns också verb som betecknar specifika sätt att röra sig, *sovkedh* 'ro med åror', *tjoekjedh* 'åka skidor' (23), *vaedtsedh* 'gå till fots'. Till de verb som är specifika avseende rörelsens utförande kan också räknas *gaeledh* 'vada', som innebär att subjektet går genom grunt vatten, samt *gajtjedh* 'falla', som hänför sig till att subjektet under påverkan av tyngdkraften förflyttas nedåt.

(22) *Men dle dihte bienje dom mubpiem raedtiem*
 men så den hund den.där.ACK andra.ACK kant.ACK
bååstede dle båata.
 tillbaka så komma.PRS.3SG
 'Men så kommer så hunden längs den andra kanten av renhjorden' (M 112)

(23) *Månnoeh Maarkesh edtjien tjoekjedh krievvien*
 vi.två Maarkese.PL ska.PRS.1DU skida.INF hjord.GEN
baaktoe jih fiere guhtem raedtiem destie.
 via och var vilken.ACK kant.av.renhjord.ACK därifrån
 'Jag och Maarkese ska skida via hjorden och därifrån på var sida av renhjorkanten'
 (M 24)

Hjälperbetet *edtjedh* 'skola', som vanligen används tillsammans med en infinitiv för att uttrycka intention eller syfte (Bergsland 1994: 82; Söder 2023), används i vissa fall som ensamt predikat i satser där ett

substantiv i ackusativ singular uttrycker VÄG. I de satserna uttrycker verbet *edtjedh* intention, men implicit också en förflyttning, se exempel 1 och 18.

I materialet finns också transitiva rörelseverb som i kombination med ackusativ singularformer uttrycker rörelse längs en VÄG. I exempel 24 förekommer verbet *vuejjehtidh* 'driva', en kausativavledning av verbet *vuejedh* 'köra, fara' (SG 143–144), i en sats där två ackusativ singularformer med attribut förekommer: *dam jienekem* 'huvuddelen av renhjorden' och *dam vuemiem*. För att använda Bergslands terminologi (se avsnitt 1) är den förra ackusativen en *objektsackusativ* och den senare en *prolativisk ackusativ*. Närvaron av två ackusativer i samma sats tycks inte orsaka någon tvetydighet om vilken av dem som är satsens objekt och vad som är adverbial.

- (24) *Dam jienekem dle jeatjah almetjh vuejjehtin*
 den.ACK huvuddel.ACK så annan.PL person.PL driva.PRT.3PL
dam vuemiem bæjjese.
 den.ACK skogsdal.ACK uppåt
 'Huvuddelen av renhjorden driver andra personer uppåt längs skogsdalen' (M 35)

I materialet förekommer också det inkoativa verbet *gååtidh* 'börja beta' (25). Även här förekommer av allt att döma en ackusativform i kombination med ett transitivt verb utan att formen utgör objekt.

- (25) *Dihte krievvie gujht aaj dle gååteje våålese*
 Den renhjörd då också så börja.beta.PRS.3SG nedåt
dam bijhbieliem Fierhpennjuenien vuestie.
 den.ACK översida.ACK Fierpennjuenie.GEN mot
 'Hjorden börjar också beta nedåt längs översidan mot Fierpennjuenie' (M 25)

3. Diskussion

På grundval av det tämligen begränsade undersökningsmaterialet kan några iakttagelser göras. De substantiv som i ackusativ singular anger VÄG har gemensamt att de betecknar företeelser som har en utsträckning i rummet. I många fall är företeelserna konkreta naturformationer, t.ex. *båarhke* 'tvärgående dal i bergsrygg', *boelte* 'lövskog', vatten, t.ex. *jaevrie* 'sjö', *johke* 'bäck, å', medan andra, t.ex. *bijhbielie* 'översida', *gievlie* 'ring, cirkel' i grunden har en mer abstrakt betydelse.

Den vanligaste typen av verb som förekommer i satser där ackusativ singular uttrycker VÄG är, föga överraskande, rörelseverb, dels allmänna rörelseverb, t.ex. *båetedh* 'komma', *vuelkedh* 'ge sig av', dels verb som anger ett specifikt rörelsesätt, t.ex. *tjoejkedh* 'skida', *vaedtsedh* 'gå'. De flesta verb är intransitiva, men det förekommer också ett par exempel med transitiva verb. Notabelt i samband med transitiva verb är att det kan förekomma två ackusativer i samma sats utan att satsen blir semantiskt tvetydig.

Ackusativformerna kombineras i de flesta fallen med andra adverbial som, i formen av ett adverb, preciserar den VÄG där en förflyttning sker. Adverben är emellertid direkt underordnade verbet och bildar inte en fras tillsammans med ackusativ singularformen. Mest frekventa av adverben i denna funktion är *bæjjese* 'uppåt, uppför' och *våålese* 'nedåt, nedför'. Intressant är att *bijre* och *dåaresth*, som brukar klassas som adpositioner, i något fall förekommer i samma funktion. Ord med ändelsen *-len* förekommer i kombination med ackusativformer både som adverb och adpositioner. De substantiv i ackusativ singular som kombineras med adverb uppvisar liknande semantiska drag som de substantiv som i uttryck för VÄG inte kombineras med ett adverb.

Korhonen skriver angående prepositioner i samiska att de från början torde varit självständiga bestämningar till verbet (1981: 343). Det framgår av undersökningen att vissa sydsamiska adpositioner som kan fungera som prepositioner också kan fungera som adverb i en syntaktisk kontext som är den samma som för prepositioner (se exempel 14 och 18), dvs. att adverbet följs av en form i ackusativ, precis som prepositioner i sydsamiska styr ackusativ. Möjligen återspeglas i exemplen den omständighet som Korhonen nämner.

UTTRYCK FÖR VÄG MED ACKUSATIV SINGULAR I SYDSAMISKA

Ett antal uttryck påminner om vad som i svensk grammatik brukar kallas *innehållsobjekt*⁶. I SAG III beskrivs begreppet så här: ”I synnerhet vissa intransitiva verb kan ibland ta ett objekt bestående av en nominalfras som anger samma aktion som verbet självt” (312). Ett exempel som ges är *springa ett tungt lopp*, där attributet *ett tungt* inte alls är obligatoriskt. Uttrycket *springa ett lopp*, eller ännu bättre *köra vägen* överensstämmer väl med uttrycket *geajnoem vuejedh väg.ACK köra.INF* (jfr. exempel 2). Det förefaller emellertid att sydsamiskans möjligheter att uttrycka VÄG med substantiv i ackusativ singular är mindre begränsade semantiskt än svenskans konstruktioner med innehållsobjekt. Dessutom kan ackusativformer som uttrycker VÄG på sydsamiska även kombineras med transitiva verb.

Som nämns i inledningen har uttryck med nominativ plural utelämnats i undersökningen. Satsen *båtebe våålese dah tjuvvelgh komma.PRS.IPL nedför de bergsrygg.NOM.PL 'vi kommer nedför de bergsryggarna'* (M 103) visar emellertid att motsvarigheter till konstruktioner med adverb och substantiv i ackusativ singular också förekommer med nominativ plural.

Det vore intressant att i en studie baserad på ett betydligt större material vidare undersöka hur ackusativ singular och även nominativ plural används i uttryck för VÄG, och samtidigt studera hur dessa former semantiskt och syntaktiskt relaterar till adpositioner och adverb.

Förkortningar

ACK	ackusativ
ATTR	attribut
DU	dualis
ELA	elativ
eng.	engelska
GEN	genitiv
GER	gerundium
INE	inessiv
INF	infinitiv
NEG	negationsverb
KON	konnegativ form
KOM	komitativ
PL	pluralis
PPCP	perfekt particip
PRS	presens
PRT	preteritum
saN	nordsamiska
SG	singular

Referenser

- Bartens, Raija (1978). *Synteettiset ja analyttiset rakenteet Lapin paikanilmauksissa*. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki.
- Bergsland, Knut. 1946. *Røros-lappisk grammatikk: et forsøk på strukturell språkbeskrivelse*. Aschehoug, Oslo.
- Bergsland, Knut. 1994. *Sydsamisk grammatikk*. 2. utg. Davvi girji, Karasjok.

⁶ Begreppet *innehållsobjekt* omfattar inte bara rörelseverb utan avser även uttryck som *dö trafikdöden*, *spela ett spel* eller *leva ett liv* (jfr. SAG III 312–313).

- ISK = Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho. 2004. *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Karlsson, Fred. 2009. *Suomen peruskielioppi*. 4. laajennettu ja uudistettu pain. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Korhonen, Mikko. 1981. *Johdatus lapin kielen historiaan*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Kracht, Marcus. 2002. On the semantics of locatives. *Linguistics and Philosophy* 25: 157–232. <https://doi.org/10.1023/A:1014646826099>
- Kroik, David. 2016. *Differential object marking in South Saami*. Umeå universitet, Umeå.
- LW = Lagercrantz, Eliel. 1939. *Lappischer Wortschatz*.: Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki.
- M = Magga Mattsson, Lajla. 2016. *Mojhtesh*. Iđut, [Indre Billefjord].
- NDB = *Nedtedigibaakoeh*. Tillgänglig på Internet: <https://baakoeh.oahpa.no/>
- SAG III = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan, Andersson, Erik & Holm, Lisa. 1999. Svenska akademiens grammatik 3 Fraser. Svenska akad: Stockholm.
- SG = Magga, Ole Henrik & Lajla Mattsson Magga. 2012. *Sørsamisk grammatikk*. Davvi Girji, Karasjok.
- SW = Hasselbrink, Gustav. 1981–1985. *Südlappisches Wörterbuch*. Dialekt- och folkminnesarkivet, Uppsala.
- Ruong, Israel. 1965. *Niilas ja su sii'da*. SÖ-förlaget: Stockholm.
- Söder, Torbjörn. 2020. Seriella adpositioner i sydsamiska [Elektronisk resurs]. *Där Östersjön är Västersjön. Seal, kus Läänemeri on Idameri*. 147–156. Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-425741>
- Söder, Torbjörn. 2023 [in print]. On the origin of South Saami edtjedh ‘shall, will’. I: *Saami Linguistics in Uppsala. The 2019 SAALS 4 Symposium*. Studia Uralica Upsaliensia, volume 41. Uppsala universitet, Uppsala.
- Wickman, Bo. 1955. *The form of the object in the Uralic languages*. Lundequistska bokh., Uppsala.
- Ylikoski, Jussi. 2015: From compound nouns to case marking: Prolatives in South Saami and Lule Saami. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 39. 101–156.